

»Na ta način je moralo plemstvo seveda izgubiti v prebivalstvu sleherno zaupanje.«

Nekaj aspektov iz zadnjega obdobja plemstva na Slovenskem*

Miha Preinfalk**

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK Preinfalk: 930:929.7(497.4)"18/19"

Miha Preinfalk: »Na ta način je moralo plemstvo seveda izgubiti v prebivalstvu sleherno zaupanje.« Nekaj aspektov iz zadnjega obdobja plemstva na Slovenskem. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 92=57(2021), 2–3, str. 96–119

Članek prinaša kratek pregled položaja plemstva v slovenskem prostoru. Najprej se osredotoči na povezavo med plemstvom in zgodovinopisjem, ki je bilo od srede 19. stoletja vedno bolj obremenjeno s siceršnjimi nacionalnimi boji. Izsledki kažejo, da je bilo plemstvo do srede 19. stoletja močno vpeto v slovensko družbo, tudi z uporabo slovenskega jezika, vendar je bilo nato prisiljeno v nacionalno opredelitev in se je večinoma odločilo za nemško stran. Članek zaključuje kratek pregled usode plemstva na Slovenskem po letu 1918.

Ključne besede: plemstvo, slovenski prostor, nacionalni boji, zgodovinopisje

* Ta raziskava je nastala v okviru projekta, ki ga financira Hrvaška znanstvena fundacija, št. 5974, *Tranzicija hrvatskih elita iz Habsburške Monarhije u jugoslavensku državu*, in ga vodi Iskra Iveljić.

** dr. Miha Preinfalk, višji znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, miha.preinfalk@zrc-sazu.si

1.02 Review article

UDC Preinfalk: 930:929.7(497.4)"18/19"

Miha Preinfalk: "Thus, the Nobility Lost any and all Trust of the Population." Some Aspects from the Last Period of Nobility in Slovenia. Review for History and Ethnography, Maribor 92=57(2021), 2–3, pp. 96–119

The article provides a brief overview of the position of nobility in Slovenia. Initially, it focuses on the connection between the nobility and historiography, which had been increasingly burdened by national struggles since the mid-19th century. Findings indicate that the nobility was strongly integrated into Slovene society until the middle of the 19th century, also through the use of the Slovene language, but was then forced to declare its national affiliation and predominantly chose the German side. The article concludes with a brief overview of the fate of nobility in Slovenia after 1918.

Keywords: nobility, Slovenian territory, national struggles, historiography

PODOBA PLEMSTVA NA SLOVENSKEM V LUČI ZGODOVINOPISJA

Podoba, ki jo ima danes nekdanje plemstvo na Slovenskem v moderni slovenski družbi, je v veliki meri posledica slovenskega zgodovinopisja, ki je koncept slovenske zgodovine gradilo kot zgodovino slovenskega naroda, torej Slovencev, kot jih razumemo v današnjem času. Pri tem je iz fokusa svojega zanimanja izločilo vse, kar ni sodilo v omenjeni nacionalni koncept, med drugim tudi plemstvo.¹

Zgodovinopisje na Slovenskem, ki se ukvarja eksplicitno s plemstvom kot takim, lahko razdelimo na več obdobj. Prvo obdobje zajema čas do 19. stoletja, torej do razvoja in ustalitve zgodovinopisja kot znanstvene vede. To je obdobje, za katerega veljajo tri splošne ugotovitve: pisci iz tega časa ustvarjajo skoraj izključno le v nemškem ali latinskem jeziku, težišče njihovega raziskovanja je veliko bolj kot v kasnejših obdobjih usmerjeno na plemstvo, njihove raziskave pa se osredotočajo bolj ali manj le na genealoške vidike plemstva. To je seveda povsem razumljivo, če upoštevamo, da je bilo plemstvo v preteklih stoletjih vodilni sloj družbe, ki je imel v rokah niti gospodarskega, političnega, kulturnega in družbenega razvoja.

Zato ne preseneča, da so v tem prvem obdobju zgodovinopisja na Slovenskem nastajala številna dela, ki preučujejo izvor neke plemiške rodbine ter rodbinske povezave njenih članov z drugimi plemiškimi rodbinami. Takšna dela so pogosto nastajala po naročilu, kar pomeni, da so si pisci v želji ugoditi svojim naročnikom pogosto izmišljali podatke in pri izvoru rodbine segali daleč v zgodovino. V prvi vrsti je treba v tem kontekstu omeniti Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681) in njegove štiri genealoške prikaze rodbin

¹ Več o tej problematiki gl. npr. Štih, Srednjeveško plemstvo, str. 61–72; Preinfalk, Zgodovinopisje na Slovenskem, str. 507–516.

Auersperg, Gallenberg, Ursini-Blagaj in Attems s konca 17. stoletja.² Izpod njegovega peresa izvirajo tudi številne kratke genealoške predstavitve kranjskih plemiških rodbin, ki pa so ostale večinoma v rokopisu.³ Schönlebnu je sledil Janez Gregor Lukančič pl. Hertenfels (1665–1711), čigar rodoslovna raziskovanja kranjskega plemstva prav tako niso doživela izdaje v tiskani obliki, ampak jih danes hrani Arhiv Republike Slovenije med rokopisi.⁴ Veliko se je s plemstvom ukvarjal tudi znameniti Janez Vajkard Valvasor (1641–1693), ki je (tudi on plemič) velik del svoje *Slave vojvodine Kranjske* posvetil prav svojim bližnjim in daljnim sorodnikom oziroma »stanovskim kolegom«.⁵

Vendar plemstvo in njegova genealoška podoba še zdaleč nista bila edina ali morda celo prevladujoča tematika, s katero so se ukvarjali novoveški zgodovinopisci. Že v obdobju pred 19. stoletjem lahko sledimo številnim poskusom pisanja zgodovine nekega zaključenega prostora, ki je bil pred nastankom nacionalnih držav pač uokvirjen z deželnimi mejami. Takšna dela imajo z današnjega stališča znanstveno vrednost le tam, kjer so avtorji opisovali sodobne dogodke. Opisi starejših obdobj, ki segajo v antične ali celo svetopisemske čase, imajo za današnjega zgodovinarja le posredno veljavo – razkrivajo namreč mentaliteto časa in prostora, v katerem je posamezni zgodovinopisec živel in deloval.

Na območju Kranjske je treba izpostaviti že omenjena polihistorja Janeza Ludvika Schönlebna in njegovo delo *Carniola antiqua et nova* (1681) ter Janeza Vajkarda Valvasorja, avtorja znamenite *Die Ehre des Herzogthums Krain* (1689). Na Koroškem so se deželni zgodovini posvečali številni avtorji, od Jakoba Unresta (ok. 1430–1500) in Paracelsusa (1493–1541) do Hieronima Megiserja (1553–1618), (uradnega) avtorja *Annales Carinthiae* iz leta 1612. Zelo razvito je bilo tudi zgodovinopisje na Goriškem in v Furlaniji, kjer bi izpostavili morda le Martina Bavčerja (1595–1668) in njegovo Zgodovino Norika in Furlanije (*Historia rerum Noricarum in Foro-Julienisium* iz leta 1663).⁶ Zani-

² Schönleben, Janez Ludvik, *Genealogia illustrissimae familiae principum, comitum et baronum ab Aursperg*, Labaci 1681; isti, *Genealogia illustrissimae familiae sac. rom. imp. comitum de Gallenberg*, Labaci 1680; isti, *Rosa Ursina in provinciis Austriacis florens*, Labaci 1680; isti, *Genealogia illustrissimae familiae D. D. comitum ab Attimis*, Labaci 1681.

³ Schönleben, Janez Ludvik, *Appendix ad Annales et Chronologiam Carnioliae sive Genealogica*, s.l. 1654 (rokopis).

⁴ Lukančič (Lucantschitsch), Janez Gregor, *Crainisch Stammenbuch der anderer Theil von denen Freyherrn, Herrn und Landtleuthen auch andern ritterlich und adelichen Geschlechtern des löbl. Fürstentums in Crain* (rokopis), Laibach 1700; isti, *Genealogien Fürsten unnd Graffen Standts des Löbl. Herzogtums Crain* (rokopis iz leta 1681).

⁵ Valvasor, Janez Vajkard, *Die Ehre dess Herzogthum Crain I–XV*, Laybach 1689. O prikazu plemstva v Valvasorjevi *Slavi*, gl. Preinfalk, »Kranjska je pravi vrt ...«, str. 565–581.

⁶ Prim. Marušič in Štih, *Pater Martin Bavčer*.

mivo in hkrati značilno za omenjeno obdobje pa je, da številna domoznanska dela iz tistega časa veliko pozornosti in prostora namenijo tudi pomembnim plemiškim rodbinam, ki so izvirale iz njihove dežele in pomembno zaznamovale njeno zgodovino in razvoj.

Zgodovinopisje se je s preoblikovanjem v moderno znanstveno vedo v 19. stoletju prav tako v veliki meri osredotočilo na plemstvo kot na nosilca družbenega, kulturnega in političnega razvoja. V tem času so se začele pojavljati periodične publikacije (*Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* (MMK), *Carniola*, *Carniolia*, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, *Letopis Matice Slovenske ...*), v katerih so znani, pa tudi manj znani oziroma danes pozabljeni zgodovinarji (Radics, Steklasa, Dimitz, Komatar, Koblar in mnogi drugi) objavljali najrazličnejše prispevke s področja slovenske zgodovine.⁷ Plemstvo so obravnavali in predstavljali v obliki biografskih skic posameznikov ali celotnih rodbin, posvečali so se njihovim vojaškim in političnim dosežkom, preučevali so zgodovino gradov in dvorcev ter objavljali vsebino grajskih inventarjev in arhivov.⁸

Seveda razprave niso izhajale samo v periodičnem tisku, temveč tudi v obliki samostojnih publikacij in monografij.⁹ Latinščina je v tem času praktično izginila, v ospredje pa se je začela postopoma prebijati slovenščina. Vzporedno s prodorom slovenskega jezika v zgodovinopisje in v skladu s prebujajočimi se slovenskimi in nemškimi nacionalnimi idejami so se pojavili tudi prvi poskusi, da bi se plemstvo na Slovenskem obravnavalo kot slovensko plemstvo. Slovensko pišoči zgodovinarji začnejo sloveniti osebna imena plemičev in tudi njihove »priimke« prevajajo s slovenskimi toponimi. Tako Johann Auersperg postane Ivan Turjaški, Johann Josef Egkh-Hungerspach je Ivan Jožef Brdsko-

⁷ Priznati je treba, da je bil takšen razvoj značilen predvsem za osrednjo slovensko deželo – Kranjsko. Ostale dežele so na tem področju (torej področju slovenskega zgodovinopisja) zaostajale. Redki izjemi sta delo Antona Krempla z naslovom *Dogodivšine štajerske zemle s posebnim pogledom na Slovence* (izšlo v Gradcu leta 1845) in pa *Časopis za zgodovino in narodopisje*, ki je začel v izhajati v Mariboru leta 1904. V tem kontekstu je treba omeniti Ignaca Orožna in njegovo v slovenščini izdano Celjsko kroniko (*Celska kronika*), medtem ko je njegovo monumentalno delo o dekanijah Lavantinske škofije v osmih zvezkih (*Das Bisthum und die Diözese Lavant*) napisano v nemščini.

⁸ Nekaj primerov: Radics, Peter von: *Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert*. In MMK 16/1903, str. 1–27; Radics, Peter von, *Zur Geschichte der Auersperge*, v: Schumi, Franz (ur.), *Archiv für Heimatskunde*, 2. Band, Laibach 1884–1887, str. 238–242; Dimitz, August, *Der Luegger »alt Lehenbuch« vom Jahre 1453*, v: MMK 1/1866, str. 247–260; Komatar, Franz, *Ein Bruchtheil der Familienchronik der Auersperge*, v: MMK 13/1900, str. 25–26; Koblar, Anton, *Ljubljančani 17. stoletja*, v: IMDK 10/1900, str. 179–239.

⁹ Npr. Radics, Peter von, *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg (1528–1575)*, Wien 1862; isti, *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*, Laibach 1910; Beckh-Widmanstetter, Leopold von, *Die Familienchronik der Grafen Barbo von Wachsenstein*, 1881, s.l.

-Vogrski, še celo Friderik Celjski se v Orožnovi *Celjski kroniki* prelevi v Mirka Celjskega. S tem se je tudi v slovenskem prostoru uveljavila praksa, ki je bila in je še danes v splošni uporabi tudi pri drugih narodih (češko zgodovino-pisje na primer Johanne preimenuje v Jane, madžarsko v Jánose, italijansko pa v Giovanni). To je po svoje razumljivo in upravičeno, saj se vedno znova pokaže, da ljudje, ki živijo v etnično mešanem okolju prej ali slej v celoti ali pa vsaj delno prevzamejo navade večinske okolice – tudi ko gre za vprašanje osebnih imen (indikativen primer v tem smislu je Katarina Elizabeta grofica Auersperg s konca 17. stoletja, ki je bila v svoji okolici znana kot Špela).¹⁰

Vsem zgodovinarjem 19. stoletja na Slovenskem, ne glede na jezik, ki ga pri svojem delu uporabljajo, pa je skupno, da se zavedajo zanimive in bogate zgodovine, ki se je odvijala na slovenskih tleh, in h kateri so posamezniki (predvsem iz plemiških vrst) prispevali pomembne deleže, ne glede na svojo morebitno nacionalno pripadnost. Plemstvo je morda kulturno res pripadalo germanskemu svetu, a je bilo hkrati tesno povezano, v določenih segmentih celo zlito s slovanskim okoljem, v katerem je živelo in delovalo. Svoje sile je zato plemstvo usmerjalo v zaščito in blagostanje svojega okolja in pri tem jih nacionalni pogledi niso zanimali. Takšno prepričanje je mogoče zaslutiti tudi v zgodovinarskih prispevkih iz tistega časa. Pri svojem raziskovanju se avtorji opirajo na zgodovinske vire, tudi tiste, ki danes morda niso več dostopni, ter jih (vsaj nekateri) kritično vrednotijo. Tudi zato historiografska dela še danes predstavljajo dragocen vir podatkov za raziskovanje zgodovine plemstva na Slovenskem.

Kljub vsemu pa je približno od zadnje četrtine 19. stoletja dalje opaziti, da nacionalni konflikti prodrejo tudi v zgodovino-pisje in določajo njegove smer-nice. Zlasti slovensko orientirani in slovensko pišoči zgodovinarji se raje kot plemstvu, ki je bilo takrat večinoma (nikakor pa ne v celoti!) v nemškem tabo-ru, posvečajo drugim, pogojno povedano bolj slovenskim temam. V ospredje stopijo meščanstvo, zgodovina mest (njihov nastanek, pravice, razvoj, župani in mestna uprava), umetnost in arhitektura, industrija in podobno. Članki o plemstvu v historiografskih publikacijah tistega časa postajajo vedno bolj izjema kot pravilo. Če je na primer v MMK po grobi oceni tretjina do četrtna prostora namenjena prispevkom, ki se tako ali drugače ukvarjajo z življenjem in delovanjem plemstva, se v slovenski periodiki do konca prve svetovne vojne stanje povsem spremeni – le tu in tam se pojavi članek na temo plemstva.¹¹ Delno izjemo od te ugotovitve predstavljajo članki Ivana Steklase o znameni-

¹⁰ Grofica je tako omenjena v kapucinski kroniki iz Krškega: *Altefata Comitissa, vulgo Spela Slavonice vocata fuit nata Comitissa Blagayn...* Gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 212.

¹¹ Kovačič, Fran, *Vitezi Pesničarji*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 9/1912, str. 1–41; Steska, Viktor, *O Lambergih*, v: *Carniola n.v.* 6/1915, str. 81–89.

tih (plemiških) vojskovodjih, ki so redno izhajali v *Letopisu oz. Zborniku Slovenske matice*.¹² Na tem mestu je treba omeniti tudi genealoške pripomočke za raziskovanje plemstva, ki jih je v treh knjigah v prvem desetletju 20. stoletja izdal Ludvik Schiviz pl. Schivizhoffen,¹³ ter zasebna genealoška zbirka barona Ludvika Lazarinija, v kateri je zajeto ne le plemstvo na Slovenskem, temveč plemstvo na splošno.¹⁴ Omenjene genealoške zbirke jezikovno sicer sodijo v nemško (pogojno) historiografijo na Slovenskem, a so vseeno pokazatelj, da je bilo plemstvo v tistem času še vedno do neke mere aktualno.

Historiografsko »zapostavljanje« plemstva po drugi strani lahko razložimo tudi z dejanskim stanjem v takratni družbi. Plemstvo, ki je skozi stoletja počasi izgubljalo svoje predpravice, s tem pa dejansko tudi svojo moč in družbeni vpliv, je po letu 1848 stopilo na pot družbene degradacije in biološkega redčenja. Vedno več plemičev se je odločalo za samsko življenje, s čimer so onemogočili biološko reprodukcijo svojega stanu. Plemkinje pa so se vedno pogosteje poročale s pripadniki meščanstva, s čimer so prevzele njihov stan in izgubile svojega. Druga polovica 19. stoletja je za plemstvo v družbenem, ekonomskem in nacionalnem smislu predstavljala velik izziv, na katerega so znali in zmogli odgovoriti le redki posamezniki iz vrst plemstva.

Gospodarsko nazadovanje plemiške družbe se kaže tudi v izgubi gradov oz. njihovem prehajanju v neplemiške roke. Če je bilo še v začetku 19. stoletja (oz. praktično vse do leta 1848) za vsakega neplemiškega lastnika gospostva nujno, da je čim prej zaprosil za povzdig med viteze,¹⁵ je bila po tem letu

¹² Steklasa, Ivan, *Andrej Turjaški (1557–1594)*, v: *Letopis Matice Slovenske (LMS) 1890*, str. 1–51; isti, *Franc Karol Turjaški, karlovški general (1660–1713)*, v: *Zbornik Matice Slovenske (ZMS) 4/1902*, str. 86–111; isti, *Herbard X. Turjaški, karlovški general (1613–1669)*, v: *ZMS 3/1901*, str. 90–119; isti, *Herbart Turjaški (1528–1575)*, v: *LMS 1889*, str. 88–121; isti, *Ivan Turjaški, krajiški zapovednik (?–1580)*, v: *LMS 1898*, str. 130–158; isti, *Ivan Vajkard Turjaški (1615–1677)*, v: *LMS 1897*, str. 39–112; isti, *Ivan Josip Herberstein (1630–1689)*, v: *ZMS 9/1907*, str. 77–153; isti, *Jurij Lenkovič*, v: *LMS 1895*, str. 53–145; isti, *Vid Kisel, karlovški general (1602–1609)*, v: *ZMS 6/1904*, str. 23–57.

¹³ Schiviz v. Schivizhoffen, Ludwig, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904; isti, *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*, Graz, 1909; isti, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Görz, 1905.

¹⁴ Danes zbirko hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana pod signaturo LJU 340. Zbirka obsega 26 škatel in 12 fasciklov.

¹⁵ Kranjski deželni stanovi so tako npr. viteški naziv zahtevali od Janeza Pavla pl. Jenkensäfelda, ko je leta 1755 kupil gospostvo Mirna na Dolenjskem, ali pa od zdravnika Natalisa Pagliaruccija, ki je leta 1793 postal lastnik gospostva Khislstein v Kranju (ÖStA, AVFHK, Adelsakten, Hofadelsakte von Jenko, Johann Paul, 19. IV. 1762; Hofadelsakt von Pagliarucci, Natalis, 28. III. 1809; gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 135–143; Preinfalk, *Plemiške rodbine, 18. stoletje*, str. 73–76). Na Štajerskem je podoben primer Franc Anton Protasi, ki je za viteški naziv zaprosil po nakupu gospostva Planina pri Sevnici leta 1770 (ÖStA, AVA, Adelsakten, Hofadelsakte von Protasi, Franz Anton, 3. VIII. 1770; StLA, Altes Landrecht, Sch. 928, Prucker(gg)–Prunerstein).

situacija skoraj obrnjena: gradove so imeli v rokah pretežno meščani, celo kmetje, če pa so lastniki že bili plemiči, se je lastništvo hitro menjalo, v povprečju na nekaj let.¹⁶

Tudi v zgodovinarskih vrstah so prevladovali neplemiči, le redki posamezniki modre krvi so se odločali za znanstveno raziskovanje preteklosti (npr. Peter pl. Radics, Arnold Luschin pl. Ebengreuth, Michelangelo baron Zois pl. Edelstein in kasneje Rudolf Andrejka pl. Livnograd ...). Odsotnost plemstva v zgodovinoписju je torej pojav, ki je premosorazmeren z izginjanjem plemstva v družbi.

Ta trend se je nadaljeval in se še okrepil po prvi svetovni vojni z nastankom nove jugoslovanske kraljevine, katere del so postale tudi slovenske dežele. Družbena marginalizacija plemstva po letu 1918, ki je zajela vse države naslednice Avstro-Ogrske, odseva tudi v medvojnem slovenskem zgodovinoписju. Zgodovinoписna periodika iz tistega časa (*Časopis za zgodovino in narodopisje* (sicer že od leta 1904), *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, *Kronika slovenskih mest* ...) pozornost usmerja v prvi vrsti na področje gospodarske dejavnosti in vsakdanjega življenja predvsem meščanstva in podeželskega prebivalstva. Glavne teme raziskovanja naj bi pokrivalo »pravo« slovensko zgodovino oziroma zgodovino Slovencev (v skladu z Linhartovo koncepcijo raziskovanja Slovencev kot zgodovinskega naroda),¹⁷ hkrati pa tudi zgodovino drugih jugoslovanskih narodov, ki so zdaj s Slovenci tvorili novo državo. Članki o nekdanjem nemškem oziroma avstrijskem plemstvu in njihovem življenju in delovanju so vedno bolj sporadični.¹⁸ Še redkejša so bila samostojna dela s področja plemiške tematike.¹⁹

Nato je nastopil prelom v podobi druge svetovne vojne. Partizansko gibanje in sprememba političnega sistema sta med vojno in po njej dokončno opravila s plemstvom – bodisi so jih prisilili v izgnanstvo bodisi so z njimi fizično obračunali, njihovo premoženje pa uničili ali nacionalizirali. Tudi slovensko povojno zgodovinoписje je sledilo duhu novega časa. Ob tem pa je

¹⁶ Gl. npr. Smole, *Graščine*, passim; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, passim.

¹⁷ Linhart, Anton T.: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs. Laibach: gedruckt mit Egerschen Schriften: im Verlage bei Wilhelm Heinrich Korn, 1788–1791.*

¹⁸ Jarc, Janko, Franc Anton pl. Breckerfeld. O Novem mestu ob koncu XVIII. stoletja, v: *Kronika slovenskih mest* (KSM) 5/1938, str. 99–106, 144–151; Pettauer, Leopold, Imena važnejših starejših gradov na Slovenskem nekdanj in sedaj. Imenoslovsko zgodovinska razprava, v: *KSM* 5/1938, str. 7–17; Lukman, Franc Ksaver, Rod Pollinijev in ljubljanski zdravnik Janez Krizostom Pollini, v: *KSM* 7/1940, str. 32–34; Luschin v. Ebengreuth, Arnold, Die Freiherren von Raigersfeld, v: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (GMDS) 14/1933, str. 103–108; Andrejka, Rudolf, Polhograjski baroni, v: *GMDS* 25–26/1944–45, str. 105–108.

¹⁹ Npr. Zupanc, Lojze, *Turjačani*, Kočevje 1937.

treba poudariti, da skoraj popolno izginotje plemstva iz slovenskega povojnega zgodovinskega ni toliko odraz povojne politične usmeritve na Slovenskem, temveč mnogo bolj nadaljevanje tistega procesa v slovenski družbi in posledično tudi historiografiji, ki so ga nacionalna trenja spodbudila že ob koncu 19. stoletja. Razlika med predvojnimi in povojnimi obdobjem se v zgodovinskega kaže v tem, da zgodovinskega dela oziroma članki s plemiško tematiko zdaj niso več le sporadični, temveč jih praktično ni. Pozitivna vloga plemstva in njegov vpliv na razvoj slovenskih dežel sta bila pozabljena, poudarjalo se je zgolj plemičevo neslovensko poreklo in njegov izkoriščevalski stan. Plemstvo na Slovenskem je v zgodovinskega prvih povojnih desetletij obstajalo kot nujno zlo, kot nekaj, kar je sicer treba omeniti, ne pa tudi podrobno raziskovati.

Prve posamezne lastovke so se v obliki krajših člankov začele pojavljati sicer že od 50. let 20. stoletja dalje,²⁰ opaznejšo otoplitev na tem področju pa so prinesle šele v začetku 80. let, konkretnije na 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju leta 1982, na katerem so vodilni slovenski zgodovinarji ugotovili, da je treba popraviti dotedanjo sliko o slovenski zgodovini in vanjo vključiti tudi plemstvo.²¹

Z novim stoletjem in novim tisočletjem je tudi v slovenskem prostoru zavnel nov veter. Znova je oživelo zanimanje za gradove, hkrati pa je naraslo zanimanje za njihove prebivalce – kdo so bili, kako so živeli, kakšna je bila njihova usoda ... Takšni trendi odsevajo tudi v slovenskem zgodovinskega, ki je plemstvo začelo odkrivati na novo. Počasi, a vztrajno se vrstijo dela, ki korak za korakom odstirajo tančice skrivnosti, ki so desetletja dolgo prekrivale neželeni plemiški stan. Plemstvo na Slovenskem je z 21. stoletjem z zgodovinskega stališča stopilo v novo renesanso.²² Vedno več zgodovinarjev se odloča za raziskave, ki se osredotočajo na socialne vidike plemstva, njihovo kulturo in vsakdanji način življenja, delno pa tudi na njihovo

²⁰ Npr. Žontar, Jože, Neznana pisma Žige Zoisa, v: *Kronika* 2/1954, str. 188–191; Šorn, Jože, Merkantilist Franc Rakovec-Reigersfeld (1697–1760), v: *Kronika* 3/1955, str. 81–87; Zelko, Ivan, Zemljišče Belmura, v: *Kronika* 11/1963, str. 167–178; Otorepec, Božo, Iz zgodovine turjaškega gradu, v: *Kronika* 21/1973, 147–152.

²¹ Štih, Srednjeveško plemstvo, str. 61–72.

²² Npr. Žvanut, Maja, *Od viteza do gospoda*, Ljubljana 1994; Štuhec, Marko, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren (plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir)*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1995; Preinfalk, Miha, *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*, Ljubljana 2005; Žabota, Barbara, Rodbina Khisl – novoveška zgodba o uspehu, v: *Kronika* 51/2003, str. 1–26. Sicer se z novoveškim plemstvom ukvarjajo tudi ljubiteljski zgodovinarji, npr. Lidija Slana, *Brdo pri Kranju*, Ljubljana 1996.

genealogijo oziroma medsebojne družinske povezave.²³ Pri tem je treba podariti, da so raziskave plemstva usmerjene predvsem v starejša obdobja, medtem ko je obdobje 19. in 20. stoletja, kar zadeva zgodovino plemstva, zelo slabo pokrito. Sem in tja se najdejo razprave, ki osvetljujejo tudi položaj plemstva v sklopu nacionalnih bojev²⁴ ali gospodarskih okvirjev, manjkajo pa tako analitične kot sintetične raziskave o plemstvu kot takšnem. Zlasti velika bela lisa pomeni obdobje po letu 1918. O usodi nekdanjega plemiškega stanu po prvi svetovni vojni so se raziskovalno angažirali predvsem avstrijski, češki in delno madžarski zgodovinarji,²⁵ medtem ko je usoda ostankov habsburškega plemstva v Jugoslaviji do danes ostala v veliki meri neraziskana. Obstajajo sicer raziskave, v katere je vključeno tudi nekdanje plemstvo (npr. o agrarni reformi),²⁶ sistematično pa se vprašanja njegovega formalno-pravnega statusa, vsakdanjega življenja in njihove (ne)spremenjene identitete v Jugoslaviji do sedaj ni lotil še nihče.

KRANJSKO PLEMSTVO V SLOVENSKO-NEMŠKIH NACIONALNIH BOJIH

Opisane usmeritve zgodovinopisja v slovenskem prostoru, zlasti od 19. stoletja dalje jasno kažejo, da je bilo to zgodovinopisje po eni strani tvorec zgodovinskega spomina, družbenega diskurza v nastajajoči slovenski družbi in samorefleksije Slovencev kot naroda, po drugi strani pa tudi pasivni dejavnik, ki se je odzival na trenutno stanje duha v slovenski družbi in je tej družbi v znanstvenem okviru ponujal tisto, kar je sama štela za prioriteto, oz. zapostavljal tisto, kar ni sodilo v njen nacionalni koncept. Ta odnos oz. diskurz lahko natančneje opazujemo in analiziramo od druge polovice 19. stoletja, ko so se v osrednjem slovenskem prostoru začeli hudi nacionalni boji med Slovenci in Nemci. Iz tega dogajanja plemstvo seveda ni bilo izvzeto, čeprav je bil ta družbeni sloj – kot bo prikazano v nadaljevanju – v omenjene procese vključen bolj posredno kot neposredno.

Kot najbolj reprezentativno deželo je treba v tem kontekstu v središče raziskovanja postaviti Kranjsko. Kranjska je bila v drugi polovici 19. stoletja najjužnejša dežela v Avstrijskem cesarstvu, v kateri je bil delež slovenskega

²³ Npr. Štih, Peter, *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*, Ljubljana 1994; Kos, Dušan, *Blesk zlate krone. Gospodje Svibenski – Kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*, Ljubljana 2003; Komac, Andrej, *Vzpon Turjaških v srednjem veku*, v: ZČ 54/2000, str. 15–48, 151–178; Golec, Boris, *Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana 2015.

²⁴ Npr. Matič, *Nemci v Ljubljani*.

²⁵ Gl. npr. Stekl, *Österreichs Adel*, str. 101–139 (s tam navedeno literaturo).

²⁶ Npr. Granda, *Razpad posesti*, str. 200–212; Janša, *Agrarna reforma*, str. 173–189.

prebivalstva najvišji in je zato veljala za najbolj slovensko deželo. Slovenci so sicer v habsburški monarhiji živeli še na Štajerskem, Koroškem in Goriškem ter v Prekmurju, ki je sodilo v sklop ogrskega kraljestva. Razpršenost po posameznih deželah in odsotnost zgodovinske podlage, kot so jo imeli npr. Čehi in Hrvati v svojih srednjeveških kraljestvih, je botrovala temu, da se Slovenci dolgo časa niso prepoznavali kot samostojna nacionalna entiteta in da praktično vse do leta 1848 niso imeli artikuliranega nacionalno-političnega programa. Šele s programom Zedinjene Slovenije tega leta so Slovenci v habsburški monarhiji nastopili tudi kot politični dejavnik, ki je zahteval enakovredno vlogo z ostalimi narodi multietnične monarhije. Anton Globočnik pl. Sorodolski (1825–1912), ki je bil eden slovensko zavednih plemičev,²⁷ je leta 1898 zapisal, da se Slovenci pred letom 1848 »še niso zavedali svoje slovenske narodnosti«, ampak da je bila povsem prevladujoča deželna pripadnost.²⁸ Podobno je razmišljal tudi politik, zdravnik in pisatelj Josip Vošnjak (1834–1911), ko se je spominjal svojih otroških let v Šoštanju: »V naši hiši smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce, ne za Slovence, ker se za narodnost nasploh nikdo ni menil do l. 1848. in nam je jezik le bil sredstvo, da se sporazumemo med seboj in z drugimi.«²⁹

Z vstopom Slovencev na politični oder pa so se intenzivirala tudi nacionalna trenja z Nemci, ki so bila huda zlasti na Kranjskem in južnem Štajerskem.³⁰ Slovenci so zahtevali priznanje narodnih zahtev in več političnega odločanja, nemško čuteče prebivalstvo, ki se je ob teh zahtevah čutilo ogroženo, pa jim je to odrekalo. Kranjsko (pa tudi štajersko in koroško) plemstvo se je v tem boju večinoma postavilo na nemško stran ali pa so ga tja postavili kar Slovenci sami. Takrat se je začelo ustvarjanje javnega mnenja, ki živi do današnjih dni, da so namreč vsi plemiči tujci, katerih glavni cilj je zatiranje in izkoriščanje slovenskega kmeta.³¹

Vendar pa ni bilo vedno tako. Kljub prevladujočim drugačnim mnenjem iz polpretekle zgodovine danes ne povemo nič novega, če omenimo, da je

²⁷ Anton Globočnik ni bil plemič v klasičnem pomenu besede, temveč plemenitenec, saj je plemiški naziv pridobil šele leta 1890 (ÖStA, AVHKA, Adelsakten, Hofadelsakte von Globočnik, Anton, 2. XI. 1890; gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 20–23).

²⁸ Globočnik pl. Sorodolski, *K petdesetletnici*, str. 1. Globočnik je prav leta 1848 s Petrom Koslerjem na podlagi kranjskih heraldičnih barv za slovenske narodne barve določil belo-modro-rdečo kombinacijo.

²⁹ Vošnjak, *Spomini*, str. 16.

³⁰ O nacionalnih bojih na Kranjskem gl. npr. Matić, *Nemci v Ljubljani*; na Štajerskem pa zlasti dela Janeza Cvirna (npr. *Aufbiks!* ali *Trdnjavski trikotnik*).

³¹ Gl. npr. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, poglavja o kmečkih uporih (zlasti strani 246, 257 in 324).

plemstvo na Kranjskem že od nekdaj praktično v celoti poleg nemškega obvladalo tudi slovenski jezik. Za to je več posrednih in neposrednih dokazov. Eden najbolj reprezentativnih je korespondenca med Ester Maksimilijano pl. Coraduzzi in njeno hčerjo Marijo Izabelo, poročeno baronico Marenzi. Mati v graščini Koča vas pri Ložu in hči v Trstu sta si v drugi polovici 17. stoletja pisma pošiljali v slovenščini.³² Nekaj desetletij let mlajši je primer Franca Henrika barona Raigersfelda, ki je januarja 1725 spoznal svojo bodočo ženo Marijo Ano baronico Erberg. »Krivec« za to srečanje je bil njegov bodoči svak Volf Kajetan baron Kuschlan, ki mu je – po slovensko (*auf Crainerisch*) – rekel, naj gre z njim, da mu bo pokazal »lepo punco« (*Lepa Punza*).³³

Prav tako ni nobenega dvoma, da je bilo plemstvo (zlasti kranjsko) v drugi polovici 18. stoletja vsaj naklonjeno slovenskim prerodnim težnjam, če ga že ni odkrito podpiralo. Tu ne moremo mimo znamenitega mecena Žige Zoisa, ki je v svojem krožku združeval Jerneja Kopitarja in Valentina Vodnika,³⁴ pa Janeza Nepomuka grofa Edlinga, ki je podpiral slovensko šolstvo.³⁵ Morda je manj znano, da je bil eden od podpornikov Antona Tomaža Linharta tudi Janez Jakob grof Gaisruck; Linhart mu je posvetil drugi del svojega *Poskusa zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov*.³⁶

Vendar pa se je v predmarčni dobi to sodelovanje končalo, po mnenju nekaterih zgodovinarjev predvsem zaradi politične kratkovidnosti in intelektualne »podhranjenosti«. Ostajali so v svojem mentalnem na pol fevdalnem svetu in niso znali prepoznati modernega časa, ki je pripeljal modernizacijo, industrializacijo, liberalizem pa tudi nacionalizem. Skušali so ostati nadnacionalna korporacija (četudi s prevladujočo nemško kulturo in jezikom), pri čemer jim je šel na roko volilni sistem z veleposestniško kurijo, ki so jo zasedali skoraj izključno aristokrati starejšega ali novejšega datuma.³⁷ Z nesposobnostjo prilagajanja modernim postulatom vedno bolj nacionalno opredeljene družbe pa so postajali anahronizem, ki mu je konec monarhije zadal le še milostni udarec.

Ob upoštevanju vsega tega ni presenetljivo, da se plemstvo, zlasti staro, ki je korenine črpalo še iz fevdalnih časov srednjega in zgodnjega novega veka, v pogosto grobe in žaljive nacionalne boje, ki so divjali po Kranjskem v drugi

³² Merkù, *Slovenska plemiška pisma*.

³³ Štuhec, »Ah, ljubi Bog«, str. 203–214.

³⁴ O Zoisu in njegovem krožku obstaja veliko literature; gl. predvsem novejšo delo Vidmar, *Zoisova literarna republika*.

³⁵ Kidrič, (geslo) Janez Nepomuk grof Edling v SBL (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi178715/>).

³⁶ Koblar, (geslo) Anton Tomaž Linhart v SBL (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi330432/>).

³⁷ Grdina, A. A. Auersperg, str. 59.

polovici 19. stoletja, praviloma ni vmešavalo, ker jih enostavno ni zanimalo, in če sodimo po nemških literatih aristokratskega rodu, jim je bilo to tudi pod častjo. V njihovem odnosu do slovenstva se je zrcalilo splošno mnenje, ki ga je nemški živelj gojil do slovenskih kulturnih in političnih teženj – slovenstvo za njih ni bilo enakovredno z nemštvom, do njega so se vedli pokroviteljsko in so menili, da se lahko slovenska kultura povzdigne le ob naslonitvi na nemško.³⁸

Na ta način se je plemstvo kot korporacija osamilo in se izločilo iz vedno bolj samozavestnega slovenstva, po drugi strani pa tudi ideologiji slovenstva v plemstvu niso videli konstitutivnega dela slovenskega naroda. Če je Matija Majar Ziljski še leta 1858 narod primerjal z drevesom, kjer so kmetje korenine, gospoda pa košato listje (*»Brez svoje gospode narod ne živi, kakor narod, nego samo životari, kakor zgubljene ovce«*),³⁹ je mnenje, ki ga je leta 1887 izrazil zgodovinar Josip Apih v članku »Plemstvo in narodni razvoj«, ostalo nespremenjeno skoraj do pred kratkim. V svojem pisanju avtor razglablja, da smo Slovenci le kmetje, vsi ostali sloji v slovenskem prostoru pa so bili tujci, zlasti Nemci. To ne velja le za plemstvo, temveč tudi za meščanstvo. Apih kot slovensko plemstvo priznava le tisto iz časa samostojne Karantanije.⁴⁰ Ta odnos je dobil svoje nadaljevanje tudi v odnosu do grajskih stavb, ki so vse do druge svetovne vojne veljale za simbol fevdalne dobe tujega gospodovanja nad slovensko zemljo, in so bile zato številne med drugo svetovno vojno ali po njej uničene.⁴¹

Vendar pa iskanje nacionalne identitete v 19. stoletju še zdaleč ni bilo enostavno. Na Kranjskem je prevladovala močna deželna zavest, zato je bilo treba nacionalnost na neki način poiskati na novo oz. obstoječe stanje spraviti v nastajajoče nacionalne kalupe – četudi na silo. O tem npr. priča članek v *Lai-bacher Wochenblatt* iz leta 1880 z naslovom »Kranjska pripada Slovincem!«, v katerem avtor ogorčeno začenja s stavkom: »Še zdaleč ni noben politični slogan povzročil toliko neumnosti kot zgornji stavek«, nato pa nadaljuje: »V deželi, v kateri sta nemško in slovansko prebivalstvo pomešana in kjer je domačin, ki pripada slovenskemu ljudstvu, primoran, da se nauči nemško in se poslužuje nemških kulturnih pripomočkov, če ne želi biti popolnoma odrezan od kulture, je zelo težko postaviti ustrezen kriterij za prave Slovence, ki naj jim pripada oblast v deželi. Preizkusni kamen za pristnost nekega Slovence se je popolnoma izgubil, odkar oče naroda smatra fabrikacijo Slovencev kot povsem svoj privilegij, odkar sebi neljube Slovence izloča iz svojega bodočega

³⁸ Prav tam, str. 50–56.

³⁹ *Novice*, 23. 6. 1858.

⁴⁰ Apih, *Plemstvo in narodni razvoj*, str. 171–172.

⁴¹ Tej problematiki je bila leta 2012 v celoti posvečena 3. številka zgodovinskega časopisa *Kronika* s podnaslovom *Iz zgodovine slovenskih gradov*.

imperija kot garjave ovce in je zaprepadeni svet presenetil s Slovenci novega kova a la baron Gödel-Lannoy, vitez Schneid, knez Windischgrätz, grof Margheri itd.«.⁴²

Drug primer vprašljivega in nasilnega nacionalnega etiketiranja sta kneza Auersperg in Windisch-Graetz. Knez Carlos Auersperg (1814–1890), ki je bil kočevski vojvoda in lastnik železarne na Dvoru pri Žužemberku ter predsednik deželnega komiteja za izgradnjo dolenske železnice, je bil kot liberalni politik pri Slovencih zelo nepriljubljen. Slovenci v omenjenem komiteju niso hoteli sodelovati prav zaradi Auersperga, četudi na račun gospodarskega razvoja, saj so imeli sodelovanje z njim kot Nemcem za narodno izdajstvo.⁴³ Po drugi strani je prišla leta 1879 pobuda, da bi Slovenci za državnega poslanca kandidirali kneza Windisch-Graetza, ker »je ta slovenski knez po rodu in po svoji rodbinski tradiciji«.⁴⁴

Antagonizmi med Slovenci in Nemci so bili veliki, razprave žolčne, prihajalo je celo do fizičnih obračunov. V tem nacionalnem vrenju so se znašli tudi plemiči, zlasti pripadniki mlajšega plemstva, recimo Julius vitez Fraenzl Vesteneck, ki je bil razvpit po svojih grobih in žaljivih komentarjih v kranjskem deželnem zboru in celo fizičnih izpadih proti Slovencem.⁴⁵ Na drugi strani je obstajalo več posameznikov, ki so bili bodisi naklonjeni Slovencem (npr. Josef vitez Schneid-Treuenfeld (1839–1884))⁴⁶ ali so se kljub nemškemu priimku imeli za Slovence, kot npr. kranjski deželni predsednik baron Andrej Winkler (1825–1916).⁴⁷ Vendar pa je pomenljivo, da so bili to vsi pripadniki novega plemstva, torej tistega, ki je plemiški naziv dobilo v 19. stoletju. Stara, v osnovi še fevdalna aristokracija se v takšne nacionalne zdrahe praviloma ni spuščala.

⁴² Carniolus, Krain gehört den Slovenen!, *Laibacher Wochenblatt*, 4. 9. 1880, str. 1.

⁴³ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 297–298.

⁴⁴ Granda, *Razpad*, str. 201.

⁴⁵ Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 60–65; najnovejše o njem: Globočnik, Julij Fränzl vitez Vesteneck, str. 146–193.

⁴⁶ Schneid je npr. posredoval za obnovitev kranjske gimnazije, leta 1881 je na ministra Pražaka naslovil peticijo zaradi (ne)uporabe slovenščine na sodiščih in to je leto zatem pripeljalo do znamenite Pražakove naredbe, ki je tudi slovenščini zagotavljala mesto na sodiščih; obsojal je ponemčevanje Slovencev in kritiziral delovanje Schulvereina, njegova zadnja pobuda nekaj dni pred smrtjo pa je bila glede spremembe tarif na Južni železnici, ki bi bile ugodnejše za Kranjsko in Ljubljano (Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 203–205).

⁴⁷ V vlogi deželnega predsednika si je Winkler prizadeval za uveljavitev slovenščine tudi v javnem življenju in uradnem poslovanju. Pod njegovim predsedovanjem so s Kranjske odšli voditelji nemške stranke, vrnili pa so se nekateri slovenski profesorji; tudi Ljubljana je s Petrom Grasselijem leta 1883 dobila slovenskega župana. Nemci so ga imeli za »zaitralca nemškega življa na Kranjskem« (Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 241–249; gl. tudi Šušmelj, *Andrej baron Winkler*).

Ena redkih izjem je npr. grof Anton Aleksander Auersperg (1806–1876), znan pod pesniškim psevdonimom Anastasius Grün, ki je bil do konca življenja politično zelo aktiven. Čeprav je bil v začetku naklonjen Slovencem in jih je štel za svoje brate, pa je pozneje prevladalo njegovo prepričanje v večvrednost nemštva, ki da edino lahko nudi primerno okolje in okrilje za dvig slovenske kulture. Z grobimi, celo žaljivimi izjavami je zavračal slovenske politične nasprotnike, zato je bila tudi njegova podoba v slovenski javnosti precej negativna.⁴⁸ Njegovi pristaši so mu po smrti v Ljubljani postavili spomenik in po njem poimenovali bližnji trg. Ob tej priložnosti so v Ljubljani izbruhnili nemiri, ki so jih sprožili njegovi nasprotniki, takoj po prvi svetovni vojni in razpadu monarhije pa so spomenik odstranili, trg pa preimenovali.⁴⁹

Auerspergova ideja, da se slovenska kultura lahko razvija le ob naslonitvi na nemško, in da je združevanje z južnimi Slovani neustrezno in nesprejemljivo, je bila široko razširjena med kranjskim nemštvom in tudi zelo trdoživa – še tudi po prvi svetovni vojni. Njen odmev najdemo npr. v pismu Heinricha pl. Schollmayerja-Lichtenberga⁵⁰ baronu Ludviku Lazariniju z gradu Boštanj marca 1926, torej natanko 50 let po Auerspergovi smrti. V pismu se Schollmayer-Lichtenberg obregne v slovenske regeste listin iz boštanjkega arhiva, ki jih je že leta 1899 objavil slovenski duhovnik in zgodovinar Anton Koblar (1854–1928),⁵¹ in svoje ogorčenje izrazi takole: »Da je dal dekan Koblar nemške listine iz boštanjkega arhiva objaviti v slovenskih registih, je popuščanje nečimrnosti Slovencev: to mali milijonski narodek opušča nemški jezik, kateremu mora biti hvaležen za vse, in raje znanstveno ustvarja v svojem jeziku, s čimer so objave dostopne komaj slabemu milijonu bralcev, medtem ko nemški jezik obvlada preko 80 milijonov ljudi; vendar je zadoščeno nacionalnemu šovinizmu, ki je Slovence tudi pogнал v roke Srbov, ki zdaj delajo na tem, da bi slovenski jezik spravili s sveta. Slovenci so torej zaradi lastne vroče želje prišli z dežja pod kap, izginili bodo v balkanski kulturi in bodo rabili stoletja, da bodo spet dosegli tisto kulturno stopnjo, na katero jih je povzdignilo nemštvo. S takšnimi mislimi se sprijaznim z marsičim!«⁵²

⁴⁸ Grdina, A. A. Auersperg, str. 58–65.

⁴⁹ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 228; Jezernik, *Mesto brez spomina*, str. 86–100.

⁵⁰ Henrik Schollmayer (1860–1930) je bil direktor gozdov in domen pri knezih Schönburg-Waldenburg na Snežniku in graščak v bližnji Koča vasi. Leta 1904 ga je posvojila grofica Viljemina Lichtenberg in od tedaj je smel uporabljati dvojni priimek Schollmayer-Lichtenberg. Leta 1910 je bil povzdignjen v plemiški stan (ÖStA, AVHKA, Adelsakten, Hofadelsakte von Schollmayer-Lichtenberg, Heinrich, 16. XII. 1910; gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 155–159).

⁵¹ Koblar, Anton: Regesti listin boštanjkega arhiva. V: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, IX, 1899, str. 200–221.

⁵² ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXII, Pismo Henrika Schollmayerja-Lichtenberga Ludviku Lazariniju, 10. 3. 1926.

Podobno protislovensko razpoložen je bil nekaj let pred tem baron Hans Kometer (1850–1925) iz Pukštajna pri Dravogradu. Ko je prišel na obisk k zakoncema Jirku, ki sta se takoj po prvi svetovni vojni preselila v двореc Hartenštajn pri Slovenj Gradcu, jima je med drugim dejal: »Zdaj moramo držati skupaj. Avstrijci namreč. Drugače bo slovenska sodrga plesala po naših glavah.«⁵³

Protiigralca omenjeni protislovenski ideji bi lahko našli v Jožef Emanuelu grofu Barbo-Waxenstein (1825–1879) z Rakovnika na Dolenjskem, ki ne le da je bil zelo naklonjen Slovencem, ampak se je tudi sam imel za Slovenca. Zavzemal se je za rabo slovenščine na Dunaju in je podpiral slovenske kulturne ustanove. Pisatelj Josip Jurčič ga je označil kot človeka, ki je od začetka odločno predstavil slovensko stališče in značajno vztrajal do konca, česar ni prikrival niti v aristokratski družbi. V slovenskem duhu je vzgajal tudi sinova Henrika (1859–1879) in Antona (1863–1930), ki sta obiskovala slovensko telovadno in narodno društvo Sokol, a za Antona velja, da se je pod vplivom druge žene Roze Sternberg, ki Slovencem ni bila naklonjena, usmeril v nemštvo.⁵⁴

Odnos med avstrijskim plemstvom in Slovenci je v svojem na pol avtobiografskem romanu *Bela krogla* povzel tudi vnuk Jožefa Emanuela grof Robert Barbo-Waxenstein (1889–1977). Pri tem je omenil tudi svojega deda, čeprav ga ni izpostavil z imenom: »Ono (= plemstvo, op. avt.) pa je vodilo samo takrat, če je bila njegova koža v nevarnosti, kakor na primer za časa turških vpadov. Drugače pa je živelo do leta 48. razkošno od kmečke tlake, povrh pa je še postalo nemško nacionalno. Namesto da bi zastopalo podeželsko ljudstvo, je rajši nemška mesteca, ki so si bedasto domišljala, da bodo deželo ponemčila. Na ta način je moralo plemstvo seveda izgubiti v prebivalstvu sleherno zaupanje. Eden edini je v 60. letih pravilno spoznal položaj in se postavil manj po svojem političnem nagonu kakor po pravičnostnem čutu za korist slovenskega ljudstva. Zato so ga pa kratkovidni staležni tovariši vidno zaničevali. Če bi bili posnemali njegov primer, bi bilo danes s slovenskim ljudstvom in deželnim plemstvom čisto drugače. Tako pa, se mi zdi, prepadata oba. Čez sto let bodo stale samo še grajske razvaline nad siromašno deželo in bodo pričale o naši nekdanji veličini, ki je nismo znali uporabiti v svoje dobro in v dobro ljudstva, ker se nismo znali v svoji domišljavosti spojiti z njim v eno.«⁵⁵ Ta odlomek kaže, da se je tudi plemstvo zavedalo prepada med njimi in večinskim slovenskim prebivalstvom ter je prepoznalo zamujeno priložnost pri zblizanju obeh strani.

⁵³ Stridsberg, *Mojih pet življenj*, str. 92.

⁵⁴ Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem*, 16. stoletje, str. 14: Prim tudi uvodno besedo Janka Tavzesa k romanu Robert grof Barbo: *Bela krogla*, Ljubljana 1935.

⁵⁵ Barbo, *Bela krogla*, str. 167 (prevod Janko Tavzes).

Med člani starega avstrijskega plemstva, ki je zastopalo slovenske interese, je bil tudi Gustav grof Thurn-Valsassina (1836–1888) iz Radovljice, ki je po besedah nekega sodobnika »politično negotovo nihal med Nemci in Slovenci«,⁵⁶ a ga je slovenski tabor štel za svojega in ob smrti leta 1888 je kranjski deželni zbor objavil osmrtnico v slovenskem jeziku.⁵⁷

Vendar sta bila grofa Barbo in Thurn prej izjemi. Staro plemstvo se v nacionalnih vprašanjih praviloma javno ni izpostavljalo. Treba je tudi ločiti, kdo je bil le naklonjen Slovencem in slovenski narodni stvari in kdo se je dejansko imel za Slovence. Plemstvo na Kranjskem se je zato rado zatekalo v kompromis: držalo se je stare deželne identitete in se razglašalo v prvi vrsti za Kranjce. Mnogi se tudi po razpadu monarhije niso opredelili ne za Slovence ne za Nemce, ampak so do konca ostali preprosto Kranjci. Pripadnost Kranjski lepo odslikava primer Oskarja Kalteneggerja (1886–1976), čigar praded Franz (1787–1868) je bil leta 1858 poplemeniten s predikatom Riedhorst,⁵⁸ ded Friedrich (1820–1892) pa je v sedemdesetih letih 19. stoletja opravljal funkcijo kranjskega deželnega glavarja. Oskarja, ki je mladost preživel na Kranjskem, so Nemci v začetku druge svetovne vojne, ko je bila Gorenjska priključena okrožju (Gau) Koroški, postavili za svetovalca šefa civilne uprave, saj je bil večš slovenščine in dobri poznavalec slovenskih razmer. Čeprav je bil po lastnih besedah prepričan nacionalsocialist in zvest Hitlerjev vojak, je poleti 1941 napisal Göringu in Himmlerju dolgo pismo in v njem kot »stari Kranjec« kritiziral nemško raznarodovalno politiko na Gorenjskem ter se zavzemal, da bi okupacijske sile vodile prijaznejšo politiko do domačega prebivalstva. S tem se je zameril vrhovnemu poveljstvu v Berlinu, zato so ga vpoklicali v vojaško službo.⁵⁹

Nacionalna orientacija se je kazala tudi v odnosu posameznikov do plemiškega naziva. Čeprav je bil povzdig med plemstvo cilj marsikaterega uradnika ali oficirja, so ga nekateri zavračali in kljub izpolnjenim pogojem niso nikoli zaprosili zanj. Ta odpor je bil povezan večinoma s slovensko oz. protiavstrijsko narodno zavednostjo. Celjski pravnik in politik Josip Sernec (1844–1925) npr. kljub podeljenemu redu železne krone III. stopnje, ki bi mu bil lahko prinesel dedni viteški naziv, zanj nikoli ni zaprosil, češ »*da kot Slovenec ne morem in ne smem sprejeti od nam sovražnega ministrstva nobenega darila ter si ne dam ž njim mašiti ust*«. ⁶⁰

⁵⁶ Schwegel, *Na cesarjev ukaz*, str. 131.

⁵⁷ Preinfalk, Radovljica in grofje Thurn-Valsassina, str. 520.

⁵⁸ ÖStA, AVHKA, Adelsakt, Hofadelsakt von Kaltenegger, Franz, 18. I. 1858. Gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 58–65.

⁵⁹ Ferenc, *Quellen*, dokument št. 101.

⁶⁰ Sernec, *Spomini*.

Poznamo tudi primere, ko so bili posamezniki povzdignjeni v plemiški stan, a niso nikoli zaprosili še za podelitev plemiškega grba (npr. minister brez listnice Ivan Žolger leta 1917 ali zdravnik otolog Viktor Urbančič leta 1918). Svoja osebna prepričanja so novopečeni plemiči lahko pokazali na več načinov, npr. z izbiro grba ali zapiskom priimka. Če si je prosilec za plemiški stan izbral modrega orla dežele Kranjske, je s tem izkazoval svoje nacionalno oz. deželno domoljubje (npr. gospodarstvenik Josip Gorup, pravnik Anton Globočnik). Črni orel je predstavljal privrženost habsburški monarhiji (deželni šolski inšpektor Anton Klodič), medtem ko so si tisti najbolj slovensko usmerjeni izbrali motiv lipe kot simbola slovenstva (generalmajor Janez Lavrič, podpredsednik poslanske zbornice Jožef Pogačnik). Še bolj je nacionalno opredeljenost predstavljal zapis priimka. Tisti, ki so bili bližje nemškemu taboru, so se odločili svoj slovenski priimek zapisovati po nemško (diplomat Jožef Schwegel), ali pa so vztrajali pri bohoričici (zdravnik Janez Zhuber). Drugi, slovensko čuteči, pa so izrecno zahtevali uporabo gajice in strešice. Upokojeni polkovnik Jernej Aljančič iz Tržiča je na primer v prošnji za povzdig posebej poudaril, da je njegov priimek v matični knjigi sicer zapisan z bohoričico, torej Aljanzhizh, vendar je zahteval, da se v plemiški diplomi uporabi gajica, torej Aljančič, saj se on sam vedno podpisuje izključno le tako in je s to obliko priimka zaveden tudi v vojaških dokumentih.⁶¹ Podoben primer lahko najdemo tudi v prošnji za povzdig pri upokojenem majorju Antonu Gajšku iz Slovenskih Konjic iz leta 1902.⁶² Pripadnost slovenstvu in vdanost monarhiji in Habsburžanom se torej nista nujno izključevali.

PLEMSTVO NA SLOVENSKEM PO LETU 1918

Po prvi svetovni vojni je bilo nekdanje avstrijsko plemstvo odpravljeno ne le v Avstriji, pač pa tudi v državah naslednicah (z izjemo Madžarske). V Državi SHS, ki je obstajala med 29. oktobrom in 1. decembrom 1918, je na to področje delno segla Naredba predsedništva Narodne vlade s 23. novembra 1918, ki je v uradnem pisnem komuniciranju odpravila naslavljanje z »visokorodni« in »blagorodni«. ⁶³ Plemiških nazivov kot takšnih se ni dotaknila, pač pa je te zadeve bolj konkretno določila t. i. vidovdanska ustava Kraljevine SHS iz 28.

⁶¹ ÖStA, AVA, Adelsakten, Hofadelsakte von Aljančič Bartholomäus, 30. XI. 1917. Aljančičevo slovensko usmerjenost morda nakazuje tudi njegov grb, v katerem so upodobljene slovenske narodne barve – modra, rdeča in srebrna (bela) (gl. tudi Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenske, 19. in 20. stoletje, 3. del, str. 9–12.*

⁶² ÖStA, AVA, Adelsakten, Hofadelsakte von Gajšek, Anton, 29. IV. 1902. Gl. tudi Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenske, 19. in 20. stoletje, 3. del, str. 75–78.*

⁶³ Perovšek, *Slovenska osamosvojitev*, str. 168–169.

junija 1921. V ustavi je drugem oddelku z naslovom Osnovne državljsanske pravice in dolžnosti 4. člen določal: »Državljanstvo je v vsej kraljevini eno. Vsi državljani so pred zakonom enaki. Vsi uživajo enako zaščito oblastev. Ne priznavajo se plemstvo, ne naslovi, ne kakršnakoli predstva po rojstvu.«⁶⁴

Odpravljene so bile tudi dežele. Čeprav je deželna zavest še nekaj časa ostala močna, se po letu 1918 ne moremo več omejiti le na ozemlje nekdanje Kranjske, ampak na enoten slovenski prostor, ki je obsegal približno današnje ozemlje Republike Slovenije z izjemo zahodnega dela, Primorske in Notranjske, ki sta pripadli Italiji. Veliko število predvsem nižjega in nemško usmerjenega plemstva, ki ni želelo živeti v novi slovanski kraljevini, se je izselilo. Številne stare plemiške rodbine z bolj ali manj obsežno zemljiško posestjo so ostale. Nekatere so tudi sprejele jugoslovansko državljanstvo, nedvomno bolj iz pragmatičnih razlogov kot iz pripadnosti novi državi. Nacionalna vprašanja so sicer še vedno ostala aktualna, vendar pa so bila bolj v ospredju gospodarska, saj so ukrepi nove jugoslovanske oblasti plemiške rodbine najbolj prizadeli ravno na tem področju. Že leta 1919 so bili fidejkomisi ukinjeni oz. spremenjeni v veleposestva, ta so prišla pod državno nadzorstvo, nekatera celo pod prisilno upravo (sekvester). Veleposestnik je smel praviloma obdržati le 200 ha površin.⁶⁵ Vsi ti ukrepi so bili za mnoge plemiče, ki so tu še ostali, nesprejemljivi. Tako je npr. Michelangelo baron Zois leta 1929 prodal svojo posest Brdo pri Kranju, potem ko je bilo to vrsto let pod sekvestrom. Tudi na (južnem) Štajerskem in v Prekmurju je v tem času mnogo plemiških rodbin prodalo posest in zapustilo slovenski prostor, npr. Stubenbergi v Cmureku, grofje Chorinsky v Gornji Radgoni, ali pa npr. grofje Szapary v Murski Soboti.

Kljub temu pa je nekaj družin ostalo, npr. grofje Auerspergi na Turjaku, grofje Herbersteini, grofje Barbo-Waxenstein, baroni Lazarini in Codelli, pa tudi grofje Thurni v Mežiški dolini, kjer so imeli razvejano industrijsko dejavnost. Njihovo vsakdanje življenje nekoliko razkriva Robert grof Barbo v. Waxenstein v delno avtobiografskem romanu *Bela krogla*. Plemstvo se je precej zaprlo vase, tvorilo je zaprt krog, kamor ostali skoraj niso prodrli. Družili so se predvsem med seboj. Npr. ko je leta 1925 umrl turjaški gospodar Herward grof Auersperg, so na pogreb prišli zlasti plemiči iz Kranjske in spodnje Štajerske.⁶⁶ Tudi na praznovanje srebrne poroke baronov Wambolt

⁶⁴ Škrubej, *Pravo v zgodovini*, str. 301.

⁶⁵ Granda, *Razpad*, str. 202.

⁶⁶ Boštanjski graščak Ludvik baron Lazarini, ki se je pogreba udeležil z ženo in sinom, je naštel okoli štirideset predstavnikov iz takratnega turjaškega kroga sorodnikov in znancev, bodisi plemstva bodisi neplemiških graščakov (Kosler, Galle...) (ZAL, LJU 340, šk. 3).

na Hmeljniku leta 1930 so bilo po večini povabljeni zgolj družinski člani in okoliško plemstvo.⁶⁷

Tako so ostanki plemstva dočakali drugo svetovno vojno. Tudi tu, kot na splošno velja za staro plemstvo, praviloma niso podpirali nacizma.⁶⁸ Nekaj posameznikov je bilo kot nemških državljanov vpoklicanih v wehrmacht, nekateri so se navduševali nad nacistično ideologijo (npr. Gottfried Lazarini, ki je ga je konec leta 1943 usmrtila VOS),⁶⁹ spet drugi so nacizem bolj ali manj odklanjali. Grofe Herbersteine na Ptuju je tako na primer nacistična oblast označila za nezanesljive državljane,⁷⁰ grof Attems iz Slovenske Bistrice je reševal slovenske nabornike pred vpoklicem v wehrmacht.⁷¹

Neposredno po drugi svetovni vojni so v Sloveniji zaprli večje število ljudi, predvsem z obtožbo, da so Nemci oz. člani Kulturbunda. Zanje so bili ustanovljeni zbirni centri, recimo v Bresternici ali Strnišču. Med zaprtimi ljudmi je bilo veliko plemičev, nekateri med njimi so tam umrli ali pa so bili usmrčeni. Tako je znano, da sta izginila Adolf in Bianca Auersperg, medtem ko so njegovo sestro Elzo izgnali preko meje. Življenje so izgubili tudi Gundakar Herberstein, Gotlieb Winidsch-Graetz, usmrčena sta bila zakonca Ferdinand in Wanda Attems, tudi vdova slivniškega graščaka grofa Franza Schönborna Friederike von Schlözer in Viktor Auersperg.⁷² Vendar tukaj na preganjanje teh ljudi ne smemo več gledati (samo) skozi socialno prizmo (niso bili preganjani samo kot plemiči), ampak predvsem skozi nacionalno prizmo. Vsem po vrsti je bila prilepljena etiketa Nemcev, torej tujcev, ki v novi jugoslovanski državi nimajo mesta. Kar je torej ostalo po prvi svetovni vojni, je zdaj dokončno izginilo. Od starega visokega plemstva so tako v slovenskem prostoru ostali samo nekateri baroni Lazariniji, nekaj grofov Auerspergov brez premoženja ter nekaj samskih in ostarelih plemkinj, ki za novo oblast niso predstavljale nevarnosti (npr. baronica Sommaruga, baronica Rechbach na Jesenicah, baronica Puthon v Zalogu pri Celju).

SKLEP

Odnos Slovencev do plemstva v slovenskem prostoru je že od nekaj problematičen in je pogojen tako z nacionalnimi kot družbenimi nasprotji. Pri tem je veliko vlogo odigralo tudi slovensko zgodovinopisje, ki je plemstvo pogosto

⁶⁷ Potočnik, *Hmeljnik*, str. 18.

⁶⁸ Stekl, *Österreichs Adel*, str. 120.

⁶⁹ Lazarini, *Zgodovina*, str. 392.

⁷⁰ Dokumentacija iz zasebnega arhiva Christopha Herbersteina, Lannach.

⁷¹ Prim. Šerbelj, *Bistriški grad*, str. 95.

⁷² Seznam žrtev druge svetovne vojne na: <http://www.sistory.si/zrtve>.

prikazovalo kot tujce, ki so zatirali slovenskega kmeta in nasprotovali slovenskemu narodnemu prebujanju. To je tudi posledica specifičnega nacionalnega in političnega razvoja slovenskega prostora, ki je bil stoletja dolgo razdeljen na dežele, kar je bila velika ovira pri (samo)prepoznavanju Slovencev kot samostojne etnične skupnosti in konstituiranju naroda v modernem pomenu besede. Ko je do tega razvoja v 19. stoletju začelo prihajati, je slovensko narodno telo izločilo plemstvo kot domnevno tuji element, po drugi strani pa se tudi samo plemstvo, navezano na habsburškega vladarja in historične dežele, ni našlo v novi nacionalni družbi. Vse to je pripeljalo do velikega izseljevanja plemstva iz Slovenije po prvi svetovni vojni ter do njihovega dokončnega izгона po drugi svetovni vojni. Temu je sledilo tudi slovensko zgodovinsko pismo, ki je plemstvo izločilo iz sistematičnega raziskovanja, s tem pa tudi iz slovenskega zgodovinskega spomina.

Takšna črno-bela in popačena podoba se spreminja šele v zadnjih dveh desetletjih, saj z vedno novimi sistematičnimi, poglobljenimi in tudi bolj objektivnimi raziskavami tudi plemstvo v slovenskem prostoru v historičnem kontekstu dobiva svojo nekdanjo podobo in tudi veljavo. Hkrati pa se (ponovno) kaže tudi neločljiva prepletenost nekdanjega skupnega habsburškega prostora, ki so ga nacionalna gibanja ločila v avstrijski (nemški) in slovenski.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv Wien

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz – und Hofkammerarchiv (AVFHKA), Adelsakten

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv Graz

Altes Landrecht, Sch. 928, Prucker(gg)–Prunerstein).

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 340, Genealoška zbirka Ludvika Lazarinija

Literatura

Josip Apih, Plemstvo in narodni razvoj. *Ljubljanski zvon* 1887, str. 170–176, 282–287, 351–357, 403–407.

Robert Barbo, *Bela krogla*. Ljubljana: Satura, 1935.

Janez Cvirn, *Aufbiks!: nacionalne razmere v Celju na prelomu 19. v 20. stoletje*. Celje: Visual Production, 2006.

Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.

Tone Ferenc (ur.), *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945 = Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945*. Maribor, 1980 (dokument št. 101)

Anton Globočnik pl. Sorodolski, K petdesetletnici slovenske narodne zavednosti. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, VIII, 1898, str. 1–15.

Damir Globočnik, Julij Fränzl vitez Vesteneck. *Zgodovinski časopis* 72, 2018, str. str. 146–193.

Stane Granda, Razpad posesti knezov Auerspergov na Kranjskem. *Kronika* 28, 1980, str. 200–212.

Igor Grdina, A. A. Auersperg ter slovenska in nemška (literarno)zgodovinska stvarnost. V: Mira Miladinović Zalaznik in Stane Granda (ur.): *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün*. Ljubljana: Nova revija, 2009, str. 47–65.

Ivan Jakič, *Vsi slovenski gradovi*. Ljubljana: DZS, 1999.

Olga Janša, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. *Zgodovinski časopis* 18, 1964, str. 173–189.

Božidar Jezernik, *Mesto brez spomina: javni spomeniki v Ljubljani*. Ljubljana: Modrijan, 2014.

France Kidrič, (geslo) Janez Nepomuk grof Edling v SBL (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi178715/>).

Anton Koblar, (geslo) Anton Tomaž Linhart v SBL (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi330432/>).

Franc Lazarini, *Zgodovina rodbine Lazarini: kronika, dokumenti, genealogija, komentarji, zgodbe*. Radovljica: Didakta, 2013

Branko Marušič in Peter Štih, *Pater Martin Bavčer. Ob štiristoletnici rojstva*. Nova Gorica: Goriški muzej; Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, 1995.

Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.

Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.

Pavle Merku, *Slovenska plemiška pisma družin Marenzi - Coraduzzi s konca 17. stoletja*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.

Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*. Ljubljana: Modrijan, 1998.

Bernarda Potočnik, *Hmeljnik: način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 22).

Miha Preinfalk, »Kranjska je pravi vrt cveta plemstva«: plemstvo in plemiške družine v Slavi vojvodine Kranjske. *Studia Valvasoriana: zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik* (ur. Janez Weiss). Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 565–581.

Miha Preinfalk, *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2005.

Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje, 1. del: Od Barbov do Zet-schkerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016.

Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 1. del: Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013.

Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 19. in 20. stoletje, 3. del: Od Aljančičev do Žolgerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2017.

Miha Preinfalk, Radovljica in grofje Thurn-Valsassina. *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva* (ur. Ivo Svetina et al.). Ljubljana: Slovenski gledališki muzej; Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2005, str. 509–525.

Miha Preinfalk, Zgodovinopisje na Slovenskem in njegov odnos do plemstva. *Zgodovinski časopis* 58, 2004, str. 507–516.

Mariano Rugále in Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti, 1. del*. Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana: Viharnik, 2010.

Mariano Rugále in Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti, 2. del: Po sledih mlajših plemiških rodbin na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2012.

Josef Schwegel, *Na cesarjev ukaz. Spomini politika in diplomata* (ur. Franc Rozman). Ljubljana: Slovenska matica, 2004.

Josip Sernek, *Spomini*. V Ljubljani: Komisijska založba »Tiskovne zadruga«, 1927.

Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.

Hannes Stekl, Österreichs Adel im 20. Jahrhundert. *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2004, str. 101–139.

Gusti Stridsberg, *Mojih pet življenj*. Maribor: Obzorja, 1983.

Ferdinand Šerbelj, *Bistriški grad*. Slovenska Bistrica: Zavod za kulturo, 2005.

Katja Škrubej, *Pravo v zgodovini s poudarkom na razvoju na današnjem slovenskem prostoru: odlomki virov s komentarji*. Ljubljana: GV založba, 2010.

Peter Štih, Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje. *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 61–72.

Marko Štuhec, »Ah, ljubi bog, kako bi si bil mogel umišljati, da si mi jo bil namenil!«: Ta Veseli dan ali Raigersfeld se ženi. *Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: ZRC (ZRC SAZU), 1999 str. 203–214.

Jože Šušmelj, *Andrej baron Winkler: 1825–1916: krminski in tolminski okrajni glavar, poslanec v goriško-gradiškem deželnem zboru, poslanec v državnem zboru na Dunaju, predsednik dežele Kranjske*. Nova Gorica [i. e.] Lokve: Društvo ljubiteljev narave Planota, 2014.

Johann Weikhard Valvasor, *Die Ehre dess Herzogthum Crain I–XV*, Laybach 1689.

Luka Vidmar, *Zoisova literarna republika: vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010

Josip Vošnjak, *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

“THUS, THE NOBILITY LOST ANY AND ALL TRUST OF THE POPULATION.” SOME ASPECTS FROM THE LAST PERIOD OF NOBILITY IN SLOVENIA

Summary

The image of former nobility in Slovenia in modern Slovene society today is largely the result of Slovene historiography, which built the concept of Slovene history as the history of the Slovene nation, i.e. Slovenes as we understand them today. In doing so, it excluded from its focus of interest everything that did not belong to the mentioned national concept, including the nobility.

By the 20th century, historical research of nobility followed the established guidelines of the wider Central European area, although national antagonisms began to arise in historiography from the second half of the 19th century, which eventually pushed the nobility completely to the sidelines. This trend coincided with the general decline of noble society as such, which was particularly intensive after 1848 and ultimately led to the formal abolition of nobility after 1918. The nobility in Slovenia gained a negative image particularly after the Second World War, when it was marked a class enemy as well as a national enemy.

The image of nobility in Slovene territory was formed largely on the basis of national struggles between Slovenes and Germans, in which members of nobility were generally involved more indirectly. It is also worth noting the difference between the old, essentially still feudal, nobility, which took a more neutral, supranational stance, and younger individuals elevated to nobility from official or military ranks, who were usually openly on the German side. Nevertheless, the discourse among the Slovenes placed the entire nobility on the German side, although during the Enlightenment, for example, many nobles supported the Slovene national awakening, and there is also strong evidence that the nobility in Slovenia knew the Slovene language and used it in everyday life. It is true, however, that the attitude of nobles towards the Slovene national identity reflected the general opinion that the German population nurtured towards Slovene cultural and political aspirations: the Slovene national identity was not equal to the German national identity, they regarded it with contempt, and they believed that Slovene culture can improve only by relying on German culture. In this way, the nobility as a corporation became isolated and withdrew from the increasingly self-confident Slovene national identity, while on the other hand the ideologues of Slovene national identity did not see the nobility as a constitutive part of the Slovene nation.

After 1918, noble titles were abolished in all successor states (except Hungary), including Slovenia. At the same time, the agrarian reform severely reduced former noble estates and forced many noble families to leave. Those who remained, gradually became associated with the Slovene majority despite their official German connotations. This development was interrupted by the Second World War, during which the members of nobility were generally opposed to Nazism; nevertheless, after the war, their property was expropriated and they were exiled from Slovenia.

„AUF DIESE WEISE MÜSSTE DER ADEL NATÜRLICH JEGLICHES VERTRAUEN IN DIE BEVÖLKERUNG VERLIEREN“. EINIGE ASPEKTE AUS DER LETZTEN ADELSZEIT IN SLOWENIEN

Zusammenfassung

Das Bild, das der ehemalige Adel in Slowenien heute in der modernen slowenischen Gesellschaft hat, ist weitgehend auf die slowenische Geschichtsschreibung zurückzuführen, die das Konzept der slowenischen Geschichte als Geschichte der slowenischen Nation, d.h. Slowenen, wie wir sie heute verstehen, begründet hat. Dabei schloss sie alles aus dem Fokus ihres Interesses aus, was nicht zum erwähnten nationalen Begriff gehörte, einschließlich des Adels.

Bis zum 20. Jahrhundert folgte die historische Adelforschung den etablierten Richtlinien des weiteren mitteleuropäischen Raums, allerdings traten ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts auch in der Geschichtsschreibung nationale Gegensätze auf, die den Adel schließlich völlig ins Abseits stellten. Dieser Trend fiel mit dem allgemeinen Niedergang der aristokratischen Gesellschaft als solcher zusammen, der nach 1848 besonders intensiv war und schließlich nach 1918 zur formellen Abschaffung des Adels führte. Ein negatives Image erlangte der Adel in Slowenien vor allem nach dem Zweiten Weltkrieg, als er neben dem nationalen auch das Etikett eines Klassenfeindes erhielt.

Das Bild des Adels in Slowenien wurde weitgehend auf der Grundlage nationaler Kämpfe zwischen Slowenen und Deutschen geformt, an denen Angehörige des Adels indirekt teilnahmen. Bemerkenswert ist auch der Unterschied zwischen dem alten, im Grunde noch feudalen Adel, der eine neutralere, übernationale Haltung einnahm, und jüngeren, adligen Personen aus den offiziellen oder militärischen Reihen, die meist offen auf deutscher Seite standen. Dennoch stellte der Diskurs unter den Slowenen den gesamten Adel ins deutsche Lager, obwohl z.B. während der Aufklärung unterstützten viele Adlige den slowenischen nationalen Aufbruch, aber es gibt auch starke Beweise dafür, dass der Adel in Slowenien die slowenische Sprache kannte und sie im täglichen Leben benutzte. Es stimmt jedoch, dass die aristokratische Haltung zum Slowenen die allgemeine Meinung widerspiegelte, dass das deutsche Leben von den kulturellen und politischen Bestrebungen der Slowenen genährt wurde - Slowenentum war für sie nicht gleich Deutschtum, sie behandelten es gönnerhaft und glaubten, dass die slowenische Kultur nur im Vertrauen auf das Deutsche aufsteigen könne. Auf diese Weise wurde der Adel als Körperschaft isoliert und von den immer selbstbewusster werdenden Slowenen getrennt, und andererseits sahen die Ideologen der Slowenen den Adel nicht als konstitutiven Teil der slowenischen Nation.

Nach 1918 wurden die Adelstitel in allen Nachfolgestaaten (außer Ungarn) abgeschafft, darunter auch in Slowenien. Gleichzeitig schnitt die Agrarreform stark in den ehemaligen Adelsstand ein und zwang viele Adelsfamilien zur Abwanderung. Diejenigen, die trotz des offiziellen deutschen Zeichens blieben, näherten sich langsam der slowenischen Mehrheit. Diese Entwicklung wurde durch den Zweiten Weltkrieg unterbrochen, in dem Angehörige des Adels generell antinazistisch waren, aber nach dem Krieg dennoch vollständig enteignet und aus Slowenien vertrieben wurden.